

बुद्ध साय्मिया कविताय् वर्गद्वन्द्व

रवि शाक्य

उपप्राध्यापक, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
email: ravi.shakya@cdnb.tu.edu.np

मार्क्सवादया मूल आधार द्वन्द्वात्मक भौतिकवाद खः । मार्क्स चेतनायात मखु पदार्थयात अन्तिम सत्य स्वीकार याःगु दु । संसारय् हरेक वस्तुइ द्वन्द्व जुयाचोंगु दइ । अन्तरविरोधया कारणं हे हरेक वस्तुइ गतिशीलता दइ, न्हूगु सृजना जुइ, पुलांगु नष्ट जुयावनी । पुलांगुयात निषेध मयाय्कं छुं नं क्षेत्रय् प्रगति जुइमखु । मानव सभ्यताया विकास हे वर्गद्वन्द्वया कारणं जूगु खः । उकिं मार्क्स मानव समाजया विकासयात वर्गसंघर्षया इतिहास धाःगु दु । थुगु चोसुइ बुद्ध साय्मि 'जि जिगु वर्तमान' व 'जिन्दगी बँय् वाःगु हि चेतनाया मि' निगू सफूदुने दुध्यानाचोंगु कविताय् वर्गद्वन्द्वया चित्रण गुकथं जुयाचोंगु दु धकाः विवेचना यानातःगु दु । बुद्ध साय्मि आर्थिक विभेदया कारणं समाज वर्गय् विभाजित जूगु, चोय्या वर्ग कोय्या वर्गयात शोषण यानाचोंगु अवस्थाप्रति सचेत जू । वर्गभेद सृजना याय्त धर्म नं गुहालि यानाचोंगुप्रति विरोध यानाः अध्यात्मया बन्धन चोःफुइत आह्वान यानादीगु दु । मार्क्स थें शोषित-पीडितपिं सचेत जुयाः न्हावनाः वर्गविहीन समाज दय्केगु इच्छा प्वंकादीगु दु ।

मुखँवः - मार्क्स-एङ्गल्स, वर्ग, द्वन्द्वात्मक भौतिकवाद

१. म्हसीका

प्रामाणिक रूपं नेपालभाषाया अस्तित्व लिच्छविकालनिसें खनेदु । लिच्छविकालया अभिलेख संस्कृतं चोयातःगु खःसां थाय्बाय्, कर, अधिकरण, खुसिया यां नेपालभाषां चोयातःगु दु । लिच्छविकालय् लुयावःगु २५० गू अभिलेखय् २०० खँवः नेपालभाषाया लुयावःगु दु । नेसं २३५ या ओकुबाहाःया ताडपत्रय् नेपालभाषाया पूर्ण वाक्य खनेदत । अथेसां नेपालभाषाया साहित्य सृजना लिपातिनि जूगु खनेदु । अनुसन्धातापिन्सं 'नेवाःयुग' धकाः घोषणा यानातःगु पूर्वमध्यकालय् आपालं सफू, विशेष यानाः बौद्ध

वाङ्मयया सफू चोयगु-ल्ह्ययगु ज्या जूगु खःसां नेपालभाषाया माध्यमं साहित्य सृजना मजू । बोलचालया लौकिक नेपालभाषां साहित्य सृजना मयानाः पूर्वमध्यकाल व वधुंकाःया मल्लकालया शुरुया विद्वान्तय्सं भयङ्कर 'सांस्कृतिक भूल' याःगु दु (आचार्य, २०५४, पृ. ४८) । नेसं ६२५ या *भागवत् पुराण* नेपालभाषाया न्हापांगु साहित्यिक कृति खःसा जुजु महेन्द्र मल्ल (नेसं ६८०-६९४) यात नेपालभाषाया आदिकवि नालातःगु दु ।

नेपालभाषाया पुलांगु काव्यय् हे समाजय् खनेदुगु आर्थिक विषमता, उच्चवर्ग निम्नवर्गयात याइगु अन्याय, शोषणया चित्रण नेपालभाषाया काव्यय् नं आपालं खनेदु । श्रीनिवास मल्लं चिनातःगु 'सुदामाया लिक नारायण' शीर्षकया म्येय् कृष्ण व सुदामायात प्रतिनिधि पात्र दय्काः समाजय् विद्यमान वर्गभेदया चित्रण यानातःगु दु (मानन्धर, नेसं ११११, पृ. ७-८) । शाहकालय् सुं अज्ञात रचनाकारं चिनातःगु 'सितला माजु' बाखंम्येय् रणबहादुर शाहया अत्याचारपाखें पीडित जनतां जुजु रणबहादुर शाहयात 'धर्म मदुम्ह जुजु' धकाः विशेषण बियातःगु दु । थुकी चोमिया नुगलय् जुजुविरुद्ध दासि वयाचोंगु विद्रोहया भावयात यच्चुक बोयातःगु दु (कसाः, १०९३, पृ. ७४-७६) । अथे हे सिद्धिचरण श्रेष्ठ 'वर्षा' कविताय् "क्रान्ति बिना थन दइमखु स्वच्छ शान्ति" धकाः उद्घोष यात । थुपिं कविताय् वर्गविभेद, विद्रोह, क्रान्तिया खँ दुसां प्रगतिवादी कविता धाय्मछिं । नेपालभाषाय् धात्थेंगु प्रगतिवादी कविता केदारमान 'व्यथित'पाखें रचना जुल । नेसं १०७३ (विसं २०१०) दँय् पिदंगु वय्कःया सफू *छवासय्* आपालं प्रगतिवादी भावना दुथ्याःगु रचना दुथ्यानाचोंगु दु । विसं २०२२ सालय् रेडियो नेपालं नेपालभाषाया बुखँ लिकाःगुया विरोधस्वरूप त्वाःत्वालय् जूगु साहित्य सम्मेलनं नं प्रगतिवादी साहित्यया विकासय् महत्त्वपूर्ण भूमिका म्हितल । पञ्चायती व्यवस्थाया निरंकुशताया विरोध याय्गु बांलाःगु हतियारकथं प्रगतिवादी कविताया विकास जुल । नेपालभाषाया कविपिं पूर्णबहादुर वैद्य, सुन्दर मधिकर्मि, योगेन्द्र प्रधान, बुद्ध साय्मि, दुर्गालाल श्रेष्ठ, प्रतिसरा साय्मि आदिपिनिगु कविताय् प्रगतिवादया प्रभाव बांलाक खंकेफु । बुद्ध साय्मिं थःगु साहित्यिक यात्रा 'बेसहारा साय्मि' नामं न्हाकादीगु खः । दरवार हाई स्कूलया नेपालभाषा ब्वनाच्चंपिं विद्यार्थीपिनिगु मंकाः कुतलं पिदंगु *पलाःखाय्* व येंया छथोः उत्साही ल्याय्महपिसं पिकाःगु *आलोक* पत्रिकाय् 'बेसहारा साय्मि' छब्र नां तयाः बुद्ध साय्मिं कविता चोयादीगु खः (माली, १११७, पृ. ३) । वय्कःया जि : *जिगु वर्तमान* (नेसं १०९४) व जिन्दगी *बँय् वाःगु हि चेतनाया मि* (नेसं १११७) निगू कविता सफू पिदंगु दु । वय्कलं कविता सम्बन्धी समालोचनात्मक विचारधारा मंकाः *कविता : थौंया मिखां* (नेसं ११२०) नं चोयादीगु दु । बुद्ध साय्मि छम्ह यथार्थवादी, जीवनवादी चिनाखँमि जक मखुसे जनवादी वा समष्टिगत धारणा ज्वनाः न्हू मूल्य प्रतिष्ठा याय्त हथाय् चाःम्ह युग सचेत प्रगतिवादी विचाःया कवि खः (मल्ल, नेसं ११०२: १४९) ।

२. सैद्धान्तिक अवधारणा

प्रगतिया सामान्य अर्थ 'बांलाक न्हांवनेगु' खः । साहित्यिक शब्दकोशय् न्ह्यथनातःकथं प्रगतिया अर्थ 'छुं नं वस्तुया गुण व परिमाणय् परिवर्तन हइकथं न्हांवनेगु' खः (वर्मा, विसं २०२०, पृ. ५०९) । थो 'प्रगति' खँगोःया ल्यूने 'वाद' खँगोः स्वाय्वं मार्क्सवादी जीवनदृष्टि अनुसार कलात्मक अभिव्यक्तिया माग याइगु साहित्य सिद्धान्त धैगु थुइकी (गौतम, विसं २०४९: २) । उकिं समाजयात थुइकाः उकियात व्यवस्थित किसिमं हीकेगु क्षमता दुगु मार्क्सवादी वैज्ञानिक चिन्तनपद्धतियात ज्वनाः उकिया सौन्दर्यशास्त्रीय मान्यतायात नालाकाःगु सिद्धान्त हे प्रगतिवाद खः (पोखरेल, २०६५, पृ. १) । प्रगतिवादया आधारशीला कार्ल मार्क्सया दर्शन खः । मार्क्सया मुख्य सिद्धान्त द्वन्द्वात्मक भौतिकवाद (Dialectical Materialism) खः । थो सिद्धान्त हिगेलया द्वन्द्ववाद व फायरबाखया भौतिकवाद, थुपिं निगू सिद्धान्त ल्वाकछयानाः पिकाःगु खः । मार्क्स हिगेलया द्वन्द्ववादयात गथे खः अथे स्वीकार मयाः । छयनं चुयाचोंगु हिगेलया द्वन्द्ववादयात तुतिं चुइकाबिल । हिगेलया 'विचार'या थासय् मार्क्स 'भौतिक पदार्थ'यात संसारया आधार स्वीकार याःगु दु, पदार्थयात हे प्रमुखता ब्यूगु दु । विचारं पदार्थ वइगु मखु बरु पदार्थ विचार वइ । संसार स्वयं हे पदार्थया रूपान्तरण खः । विचारया प्रमुख स्रोत न्ह्यपु हे पदार्थया सम्मिश्रण जक खः । उकिं पदार्थ मस्तिष्कया उपज मखु बरु मस्तिष्क हे पदार्थया उच्चतम उपज खः (Marx, Engels, 1950, p. 321) । मार्क्स व एंगेल्स साहित्य व कलाय् केन्द्रित जुयाः व्यवस्थित व विशिष्ट अध्ययन यानाः छुं सफू चोःगु मदु । तर द्वन्द्वात्मक भौतिकवाद व ऐतिहासिक भौतिकवाद सम्बन्धीया दर्शनया व्याख्या यायगु झोलय् कला साहित्यसम्बन्धी धारणात पोंकातःगु दु । थो बाहेक थी थी प्रसङ्गय् प्रत्युत्तर बीगु व पौ कालबिल यायगु झोलय् कलासाहित्यसम्बन्धी पोंकातःगु बिचाःयात छथासं मुंकाः प्रगतिवादी सिद्धान्तया निर्माण यानातःगु खः । विशेष यानाः *A contribution to the Critic of Political Economy* शीर्षकया कृतियात मार्क्सवादी साहित्य चिन्तनया प्रस्थानविन्दुया रूपय् कयातःगु दु (मिश्र, १९७३, पृ. १९४) ।

मार्क्स चेतनायात मखु पदार्थयात अन्तिम सत्य स्वीकार याःगु दु । संसारय् हरेक वस्तुइ द्वन्द्व जुयाचोंगु दइ । अन्तरविरोधया कारणं हे हरेक वस्तुइ गतिशीलता दइ, न्हूगु सृजना जुइ, पुलांगु नष्ट जुयावनी । पुलांगुयात निषेध मयाय्कं छुं नं क्षेत्रय् प्रगति जुइमखु । मानव सभ्यताया विकास हे वर्गद्वन्द्वया कारणं जूगु खः । उकिं मार्क्स मानव समाजया विकासयात वर्गसंघर्षया इतिहास धाःगु दु (History of all hitherto existing society is the history of class struggle) । आदिम साम्यवादी युगय् वर्गविहीन समाज अस्तित्वय् दुगुलिं वर्गद्वन्द्व नं मदु । लिपा परिवार, निजी सम्पत्ति, राज्य, धर्मया उत्पत्ति जुयाः वर्ग दयावल । दासयुग, सामन्तीयुग जुजुं औद्योगिकयुगय् दुहांवनेधुंकाः नं शोषण व वर्गसंघर्षया रूप जक ह्यूगु खः, वर्गभेद व वर्गीय शोषण न्ह्यानाः हे चोंगु दनि । प्रगतिवादीतय्सं कला-साहित्य नं वर्गीय जुइ, वर्गनिरपेक्ष साहित्य दइ हे मखु धैगु मान्यताय् विश्वास

याइ । साहित्यं शोषक व पूँजीपतितयूगु सेवा यायूगु त्वःताः किसान, मजदुर व सर्वहारावर्गया सेवा यायूमाः । वर्गय् विभाजन जुयाचोंगु समाजय् वर्गद्वन्द्व दइ व वर्गद्वन्द्वय् शोषक वर्ग पराजित जुयाः शोषित वर्ग त्याइ धकाः विश्वास याइ । उत्पीडित वर्ग विद्रोह यानाः थःगु ल्हातय् अधिकार लाकाकयाः सुन्दर जीवन व सुखद भविष्यया निर्माण यायूफइ धैगु मार्क्सवादया मान्यता खः । साहित्यकारं जनसंघर्ष व क्रान्ति न्ह्याकेत गुहालि याइगु वा क्रान्तिकारीतयूगु भावनायात हःपाः बीगु साहित्य सृजना यायूमाः (माओत्सेतुड, सन् २०५७: २५५) । समाज वर्गय् विभाजित जूगु कारणं कला नं वर्गीय जुइ (आफ्नासयेभ, सन् १९७७, पृ. ४१४) । उकिं गुबलयत्क समाज वर्गय् विभाजित जुयाचोनी वर्गेतर साहित्यया सृजना जुइ हे फइमखु (कडवेल्, सन् १९९८, पृ. २०४) । प्रगतिवादी मान्यताअनुसारया वर्गीय दृष्टिकोण धैगु सामन्त व पूँजीपति वर्गविरोधी वर्गीय चेतना खः । प्रगतिवादं सामन्ती व पूँजीपति वर्गयात किसान, मजदूर लगायत आम श्रमजीवी समुदाययात शोषण-उत्पीडन याइगु वर्गीय कित्ताय् तयातःगु दु । व हे शोषक-उत्पीडक वर्गया अत्याचारया विरुद्ध चेतना थनाः क्रान्ति यायूत हःपाः बीगु साहित्य सृजना यायूगु हे प्रगतिवादीतयूगु वर्गीय दृष्टिकोण खः । स्रष्टां थःगु रचनाय् वर्गद्वन्द्वया चित्रण जक याइगु मखु, थः हे नं उकी सहभागी जुइ । स्रष्टा थःमहेस्यां वर्गद्वन्द्वय् सचेत व सक्रिय भूमिका म्हितचोंगु दइ । वर्गीय आर्थिक-सामाजिक संरचनाया कारणं परस्पर विरोधी शक्तिया दथुइ संघर्ष जुयाचोनी । हे बिचाःयात जोनाः प्रगतिवादी कवितां शुरुनिसें हे सामन्तवाद व साम्राज्यवादी उत्पीडनया विरोध यानावयाचोंगु दु । मार्क्सवादया थ्व हे मान्यताकथं प्रगतिवादी कवितां समाजय् नेनाचोंगु वर्गद्वन्द्वयात कवितामार्फत् पोंकेगु याइ ।

नेपालभाषाया कविताय् खनेदुगु प्रगतिवादबारे फुटकर रूपं ज्या जूगु दु, तर सैद्धान्तिक, ऐतिहासिक व प्रवृत्तिगत आधारय् अध्यन विश्लेषण जूगु म्दुनि । नेपालभाषाय् सिद्धान्तयात न्ह्यःने तयाः कृतिया समालोचना यायूगु प्रवृत्तिया विकास मज्जुनि । नेपालभाषाय् कविताया व्याख्या ला जुल, तर सिद्धान्तयात आधार दय्काः कविताया प्राज्ञिक विश्लेषण यायूगु चलन नेपालभाषा समालोचनाय् म्दुनि । उकिसनं नेपालभाषाया प्रगतिवादी कविताय् वर्गसंघर्षया अभिव्यक्ति गुकथं जुयाचोंगु दु धकाः प्राज्ञिक रूपं लेखन जूगु म्दुनि । बुद्ध साय्मिया कविताय् वर्गद्वन्द्वया चित्रण गुकथं जुयाचोंगु दु धैगु प्राज्ञिक समस्याय् थो चोसु केन्द्रित जूगु दु । उकिं थो चोसुया उद्देश्य बुद्ध साय्मिया कविताय् वर्गद्वन्द्वया चित्रण गुकथं जुयाचोंगु दु धकाः दुवालेगु खः । बुद्ध साय्मिया निगू कविता सफू जि : जिगु वर्तमान व जिन्दगी बँय् वाःगु हि चेतनाया मि दुने सीमित जुयाः थो च्वसु चोयातःगु दु । बुद्ध साय्मिया निगू कविता सफूयात शोधया प्राथमिक सामग्रीकथं छेलातःगु दु । प्रगतिवादया सिद्धान्त सम्बन्धी चोयातःगु सफू, चोसुया नापनापं विवेच्य कविता सम्बन्धी चोयातःगु समालोचना, सफूयात द्वितीयक स्रोत छेलातःगु दु । सामग्रीया विश्लेषण यायूत प्रगतिवाद सिद्धान्तदुनेया वर्गद्वन्द्व सम्बन्धी सिद्धान्तयात आधार दय्कातःगु दु ।

३. विधि

३.१ तथ्याङ्क संकलन

प्राथमिक तथ्याङ्क - थुगु चोसुइ साहित्यिक कृतियात आधार दय्का: विवेचना यानात:गु दु । उकिं बुद्ध साय्मिया निगू कविता सफूयात शोधया प्राथमिक सामग्रीकथं छेलात:गु दु । विवेचनाया लागि मा:गु चिनाखँया सफू पुस्तकालपाखें मुंकात:गु दु ।

द्वितीयक स्रोत - प्रगतिवादया सैद्धान्तिक ढाँचाया निर्माण याय्त व कविताया विवेचना याय्गु इवल्य् पूर्ववर्ती समालोचकपिसं चोयात:गु समालोचनायात द्वितीयक सामग्रीया रूपय् छेलात:गु दु । उकिया लागि प्रगतिवादया सिद्धान्त सम्बन्धी चोयात:गु सफू, चोसुया नापनापं विवेच्य कविता सम्बन्धी चोयात:गु समालोचना, सफू, शोध-प्रबन्धयात नं छेलात:गु दु । द्वितीयक स्रोतया लागि नं पुस्तकलय छेला: सामग्री मुंकात:गु दु ।

३.२ सैद्धान्तिक आधार

संकलित सामग्रीया विश्लेषण याय्त प्रगतिवाद सम्बन्धी सिद्धान्तयात आधार दय्कात:गु दु । प्रगतिवाद सिद्धान्तदुने नं मार्क्सिया वर्गद्वन्द्व सम्बन्धी सिद्धान्तयात आधार दय्कात:गु दु ।

३.३ सीमाङ्कन

थुगु चोसु बुद्ध साय्मिया निगू चिनाखँ सफू जि : जिगु वर्तमान व जिन्दगी बँय् वा:गु हि चेतनाया मि दुने चोना: विश्लेषण जूगु दु । विश्लेषण याय्त प्रगतिवादया सिद्धान्त दुने नं वर्गद्वन्द्वया सिद्धान्तयात आधार दय्कात:गु दु ।

४. विश्लेषण

आदिम साम्यवादी युगधुंका: व:गु दास युग, सामन्ती युग व पूँजीवादी युग वर्गसंघर्षया क्रमिक विकासया लिचो: ख: । उपिं दको युगय् नं शोषणया चरित्र व शोषकया ख्वा:पा: जक पा:गु ख:, शोषणया क्रम निरन्तर न्ह्याना हे चोंगु ख: । समाजय् गुबलय्तक निजी सम्पत्तिया व्यवस्था दयाचोनी, उबलय्तक वर्गसंघर्ष दया: हे चोनी । समाजया व्यवस्था हे वर्गीय जूगुलिं कला-साहित्यय् नं वर्गीय स्वरूप दयाचोनी, छुं नं कला-साहित्य वर्गनिरपेक्ष जुइमखु । कडवेल (१९९८, पृ. ३८)या विचा:कथं काव्य धैगु मनूया उत्पादक वा आर्थिक कार्यप्रणाली ख:, थ्व मूल आधारपाखें काव्ययात चीकल धा:सा उकिया वास्तविक विकास थुइकेगु असम्भव जुइ ।

बुद्ध साय्मि आर्थिक विभेदया कारणं समाज वर्गय् विभाजित जूगु, चोय्या वर्ग कोय्या वर्गयात शोषण

यानाचोंगु अवस्थाप्रति सचेत जू । ‘मामं म्हमस्यूम्ह मां – मैँचा’ चिनाखँया ‘मैँचा’ निम्नवर्गया प्रतिनिधि पात्र खः । धर्मया नामय् उच्चवर्गया मनूतय्सं वर्णव्यवस्था सृजना यात । उगु वर्णव्यवस्थाकथं दकले कोय्यापि धकाः तथाकथित शुद्रवर्णया सृजना यात । उर्पिपाखें उच्चवर्गयापिसं सेवा जक काल, तर गुबलें नं सम्मान मब्यू । निम्नवर्गया मनूतय्त न्ह्याबलें अशिक्षा, अन्धकारय् तथाः शोषण यायूगु कुतः यानाचोनीगु, सुं गुम्हेस्यां उकिया प्रतिकार याय्त सोःसा अनेक षड्यन्त्र यानाः वयात कोतेलीगु यथार्थया वर्णन यानातःगु दु ।

दनावल राम दुनेया हराम

हानं मेम्ह सम्बुक मबुइकेत

त्वाथला बिल वया तिसिउगु मिखा ।

(मामं म्हमस्यूम्ह मां – मैँचा, जिन्दगी : बँय् वाःगु हि चेतनाया मि)

थो हे अर्थ बीगु झोः मेथाय् मेकथं हे चोयातःगु दु —

नं गुलि पित्याः

जि दुनेया जः नुनेत

गुलि आतुर

जिगु मिखा ह्वखनेत ।

(खः, जिं ल्हापा ब्वयेका जः पनेत, जि : जिगु वर्तमान)

न्ह्यागु जातिया मनू जूसां, न्ह्यागु हे भूगोलय् चोनाचोंम्ह जूसां वर्गीय रूपं सकलें समान खः, सकसिया पीडा, शोषण-उत्पीडनया भोगाइ उर्थे हे खः ।

पानां जक छुयाये ख्वाःपाः

झीगु अथे हे घाः

अथे हे स्याःचाः ।

ल्वहँतय् ग्वतुलाः ल्वहँतं फायाः

थःत ल्यंकाच्च्वपिं अय् छगू छगू सासः

(घाःया म्हुतुसि झन ह्याउँसे च्वं, जि : जिगु वर्तमान)

थ्व समाज हे सामन्तवादी सोचं ग्रसित जुयाचोंगु दु । थःस्वयां कोय् च्वंम्ह, कमजोरम्ह जुलकि वयात कोतेलेगु, हेबाय्चबाय् याय्त स्वइ । उच्चवर्गय् आसीन जुयाच्च्वपिं शोषकतय्गु न्ह्यपुइ सामन्तवादी सोच हावी जुयाचोंगु दइ । इमिसं श्रमजीवी जनतायात लाकांया स्तरय् तथाः व्यवहार यानाचोंगु यथार्थयात साय्मिजुं थुकथं कलात्मक ढंगं पोंकादीगु दु —

छि जि लाकां स्वयाः अप्वः छु हे जुल

छितः गुगु ध्वाकाय् न्हात

जितः गुगु बंगलाय्

थन लाकामं नं लाकां न्हाना जू

मस्यू छि छु लाकां

जि छु लाकां ?

(छगू न्ह्यसः, जिन्दगी बँय् वाःगु हि चेतनाया मि)

सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक खेलय् जक मखु, नेपालभाषाया लेखनक्षेत्रय् नं वर्गीय रूप खनेदु । नेपालय् भाषाया क्षेत्रय् वर्गीय विभेद दु । नेपालभाषा थः हे शासकतय्यु भाषापाखें पीडित जुयाचोंगु भाय् खः । राज्यपाखें उत्पीडनय् लानाचोंगु नेपालभाषा साहित्यदुने नं वर्गीय चरित्र यच्चुक खनेदु । छखे परिवार, मचाखाचाया भविष्ययात तकं च्यूताः मतःसे मांभाय्या सेवा याय् धकाः सनाजूपिं चोमिपिं दु । थुजोंपिं चोमिपिनि कमजोर आर्थिक अवस्थाया कारणं लेखनया स्तर न्हाको हे चोय् लाःसां छुं नं सिरपाः-सम्मानपाखें बञ्चित जुयाचोनी । मेखे नेपालभाषाया व साहित्यया सामान्य ज्ञान हे ज्ञान मदुसां धेबाया बलं 'प्रायोजित समालोचना' चोकाः चोन्ह्याम्ह साहित्यकार धकाः सिरपाः-सम्मान फयाचोनी । थुजोंपिं तथाकथित भाषासेवीपिन्त ध्याचू नकाः साय्मिजुं चोयादी -

जिगु देशय्

छम्ह कवियात सिरपालं पियाच्चनी ।

मेम्ह कवि बुलुहुं कंगाल जुजुवंगु थःगु हे कवितां स्वयाच्चनी ।

थौं नं सिद्धिदास बलजपितं म्वानाच्चनी ।

(जिगु देशय् कविता निताजि दु, जिन्दगी बँय् वाःगु हि चेतनाया मि)

मार्क्स थें साय्मिजुं नं शोषित-पीडितपिं सचेत जुयाः संघर्ष यानाः वर्गविहीन समाज दय्केगु इच्छा पोकादीगु दु -

उत्साह दंक न्ह्यलं चाःगु सः

थ्व हे फसय् थ्वःगु दु

थ्व खुसिया निगू सि थें

दुनें दुनें सतहया श्रृजना यानाः

झीसं नं छगू खुसि न्हाके माःगु दु ।

(दृश्य : मिखाया किपा, जि : जिगु वर्तमान)

उकिं प्रगतिवादी साहित्यं आध्यात्मिकताया विरोध याइ । धर्म धैगु उच्चवर्गया चलाखपिसं निम्नवर्गया सोझा जनतायात शोषण याय्त धर्मया विकास याःगु खः । बुद्ध साय्मिं नं भाग्यवादयात प्रश्रय बीगु आध्यात्मिक लँपुं समाजय् नेनाचोंगु वर्गभेद, शोषण, अन्यायया अन्त याइ धैगु खँय् विश्वास यानामदी । समाजय् वर्गद्वन्द्व अपोय्केगुली धर्म नं महत्वपूर्ण भूमिका म्हिताचोंगु दु । उकिं बुद्धं क्यंगु लँपुइ न्हाय्त अस्वीकार यासैं साय्मिजुं धयादी —

न जिं लुइके फु गुलुपाः दुने थःगु ख्वाः

न जिं थःगु ख्वाल्य गुलुपाः घाना जुइफु

(जि ला थन थम्हं थःत हे थनेमाःगु दु, जि : जिगु वर्तमान)

साय्मिजुं बुद्धया सिद्धान्तप्रति जक असहमति केंगु मखुसे बुद्धया सिद्धान्त अव्यावहारिक, अनुत्पादक ताय्कूगु दु । बुद्धया सिद्धान्त नालाः फुक्क भिक्षु जुयावंसा समाज गथे न्हाइ, मनू म्वाय्त आवश्यक वस्तुया उत्पादन सुनां याइ ?

ज्वना जुइत छंगु गुलुपाः

गथे फ्वसा ह्वेके जिं

चाय् बुत्तु बुलेमाःगु थ्व ल्हाः

सिँइ क्वात्तु क्वायेमाःगु थ्व ल्हाः

जि ज्यामिया मचा

जि ज्यापुया मचा

जि तेबहाःया मचा

(जि तेबहाःया मचा, जि : जिगु वर्तमान)

मूर्ति पूजाया विरोध यासैं ल्वहंयात पुज्याना द्यः याय्गु परम्पराय् हे ह्वेखनाः बम बारुदं मुइकाः च्याकाछोय्माःगु विचाः प्वंकादीगु दु ।

जितः मयः -

ल्वहंयात द्यः याये

मनूयात ल्वहं याये

उकिं -

न्हापुइ स्वत्ताना च्वंगु पुजाभः

बलं भ्वपुइका च्वना

(छपु लँ मालाच्चवना, जिन्दगी : बँय् वाःगु हि चेतनाया मि)

धर्म पवित्र धकाः नालातःगु, अन स्नान यातकि पापमोचन जुइ धकाः धयातःगु खुसि, तीर्थया महिमाप्रति कविया विश्वास मद्दु । थःगु रक्षा तकं याय्गु सामर्थ्य मद्दुह द्यःयात छाय् पुज्याय्माःगु धकाः न्ह्यसः थनाः धयादी —

थ्व देय्या खुसिइ म्वःल्हुयाः जिं “हर काशी” मधया

चःबिया धलं चुइके धुंकूगु वागमती

खः जिं म्वःमल्हुया

थःत हे खुइका च्वंमह द्यःया देगः भागि यायेत

खः जिं अस्वीकार याना ।

(समुद्रया चिं लः नुने फइमखु, जिन्दगी : बँय् वाःगु हि चेतनाया मि)

उकिं हे साय्मिं धर्मयात माकःचिया जालनाप तुलना यानादीगु दु —

मुक्तिया निमित्त निर्मित लँ - धर्मया नामं

माकःचिया जालय् भुजिं थें

(थ्व ई : छयँलं ल्हाःपा सःताच्च्वंगु ल्हाःपां छयँ मालाच्च्वंगु, जिन्दगी : बँय् वाःगु हि चेतनाया मि)

साय्मिजुं धर्मया आवरणय् समाजय् शोषण यानाः वर्गभेद सृजना याइगु आध्यात्मिक प्रवृत्तिया विरोध यानाः संघर्षया लँपु जोनेत आह्वान यानादीगु दु । साय्मिजुं समाजय् वर्गीय शोषण जुयाचोंगु दुसां संघर्ष यानाचोनेमाः, कन्हय् परिवर्तन वइतिनि धैगु खँय् आशावादी खनेदु ।

न्हाक्व हे खालु थजु समुद्र

अन नं लः मसीनि

(समुद्रया चिं लः नुने फैमखु, जिन्दगी बँय् वाःगु हि चेतनाया मि)

थःगु जिन्दगी

ल्यँतले छम्हू सासः

कुतः ल्वायेत स्वइ, म्वायेत स्वइ ।

जीनवहीन जितः जीवन मयः

(ल्वहं जुये बरु ध्वग्गी, जिन्दगी बँय् वाःगु हि चेतनाया मि)

५. लिखँ

बुद्ध साय्मि छम्ह सचेत कवि खः । समाजय् जुयाचोंगु अन्याय-विभेदया विरुद्धय् कविताया माध्यमं सः थोय्कादीगु दु । समाजय् उत्पादनया साधनया असमान वितरणया कारणं वर्गभेद बोलनी, वर्गभेदया कारणं समाजय् वर्गद्वन्द्व जुयाचोनी । बुद्ध साय्मि वर्गीय रूपं शोषित-उत्पीडित निम्न वर्गया पक्षय् दनादीगु दु । उच्च वर्ग निम्न वर्गयात यानाचोंगु अन्याय-शोषणयात कविताया माध्यमं न्ह्यब्वयादीगु दु । शोषित-उत्पीडित वर्गया मनूतत्सं थःपिन्त जुयाचोंगु शोषण-उत्पीडनया विरुद्ध सचेत जुयाः संघर्ष याय्त् हःपाः बियादीगु दु । वय्कलं धर्मयात नं शोषणया माध्यमं ताय्काः अध्यात्मया सिखःयात चःफुनाः न्ह्यज्याय्त् आह्वान यानादीगु दु । संघर्षया माध्यमं वर्गभेदयात न्हंकाः समतामूलक समाज दय्केफइ धैगु खँय् साय्मिजु आशावादी खनेदु ।

लिधँसा

Marx, K. & Engels, F. (1950), *Marx and Engels: Selected works*, Vol. 1. Moscow: Foreign Languages Publishing House.

आचार्य, बाबुराम (विसं २०५४), *नेपालको सांस्कृतिक परम्परा* । काठमाडौं : श्रीकृष्ण आचार्य ।

आफनासयेभ, भिक्टर (सन् १९७७), *दर्शनशास्त्रको प्रारम्भिक ज्ञान* । मस्को : प्रगति प्रकाशन ।

कडवेल, क्रिष्टोफर (सन् १९९८), *विभ्रम और यथार्थ* । नयी दिल्ली : राजकमल प्रकाशन ।

कसा, प्रेमबहादुर (नेसं १०९३), *बाखं-म्ये* (निको खुसि) । यें : च्वसापासा ।

पोखरेल, बद्रीविशाल (विसं २०६५), *प्रगतिवादी कविता : सिद्धान्त र प्रवृत्ति* । विराटनगर : मिथिला पोखरेल ।

मानन्धर, ठाकुरलाल (मुंम्ह), (नेसं ११११), *पुलांगु म्ये* (न्हय्कोः खुसी) । यें : नेपालभाषा परिषद् ।

माली, इन्द्र (नेसं १११७), *विद्रोही कवि बुद्ध साय्मि* । यें : प्रतिनिधि प्रकाशन ।

मिश्र, शिवकुमार (सन् १९७३), *मार्क्सवादी साहित्य चिन्तन* । भोपाल : मध्यप्रदेश हिन्दी ग्रन्थ अकादमी ।

वज्राचार्य, चन्द्रमान (नेसं ११०७), *छवास काव्यय् कवि 'व्यथित'* । यें : नेपालभाषा परिषद् ।

वर्मा, धीरेन्द्र (संपा.), (विसं २०२०), *हिन्दी साहित्य कोश*, भाग १ (निगू संस्करण) । वाराणसी : ज्ञानमण्डल लिमिटेड ।

साय्मि, बुद्ध (नेसं १०९४), *जि : जिगु वर्तमान* । यल : श्रेष्ठ प्रकाशन ।

साय्मि, बुद्ध (नेसं १११७), *जिन्दगी बँय् वाःगु हि चेतनाया मि* । यें : नेपालभाषा मिसा खलः ।